Gömöri György: Kultúránk követei a régi Európában. Bp. 2009. Editio Princeps, 215 [5] l.

Mint a régi hungarika nyomtatványok bibliográfusa és a régi magyar irodalom kutatója mindig nagy izgalommal és kíváncsisággal olvasom Gömöri György újabb és újabb felfedezéseit. Ő önmagát – nagyon találóan − „hungarikum-vadásznak" tekinti (192.). Saját bevallása szerint életében 110 könyvtárban járt már, és ahogyan írásait olvassa az ember, meg kell állapítani, hogy vadászterülete igen széles, sőt a kisebb-nagyobb európai gyűjtemények után újabban már amerikai könyvtárakra is kiterjed figyelme, és ott sem jár sikertelenül. Így bukkant rá a Yale Egyetem régi könyvei között Szenci Molnár Albert *Hanaui Bibliá*jának arra a példányára, amelyet az mecénásának, Móric hesseni fejedelemnek ajánlott a fejedelem leányának születését ünneplő, latin vers keretében. S ugyancsak az Újvilágban, a washingtoni Folger Libraryban került a kezébe az angol nyelvű *Florus Hungaricus*nak (London, 1664) az a példánya, amelybe egykori használója érdekes képet ragasztott Zrínyi Miklósról egy másik nyomtatványból (Marsh, Henry: *A New Survey of the Turkish Empire*. London, 1664).

Különös érzéke van ahhoz, hogy eddig ismeretlen művekre, adatokra bukkanjon. Szerencsére felfedezéseit nem tartja meg magának, hanem sietve publikálja. Az utóbbi 10 év 22 tanulmányát adja közre most az Editio Princeps kiadásában. A tanulmányok kronológiai rendben követik egymást, és a kötet borítóján látható három jeles költőnk: Balassi Bálint, Szenci Molnár Albert és Zrínyi Miklós köré csoportosíthatók. Rajtuk kívül még sok olyan magyar peregrinus – tudós és literátor – válik a tanulmányok fő- vagy mellékszereplőjévé, akik a hazai (magyarországi, erdélyi) és az európai művelődés között vállaltak közvetítői szerepet.

Balassi Bálinttal négy írás is foglalkozik. Ezek olvastán újra megbizonyosodhat az ember arról, milyen hihetetlenül tájékozott Gömöri György a régi lengyel irodalomban is. Képet kapunk többek között a Balassival egy időben alkotó lengyel költőkről, közelebb kerülünk Campianus-fordításának geneziséhez, sőt a lengyel nyelv segít megfejteni a „Friss szép fehér póka/, Édes szűrő móka/, Porcogós Annóka" kezdetű Hanuska Budowskionkáról szerzett vers rejtélyes „póka" szavát is. Ezt az eddigi kutatás a 'pulyká'-val azonosította. Kiderül azonban, hogy a 'fehér főkötő'-ről pars pro totóként a „fehér főkötőt viselő fehérszemély", vagyis 'ifjú nő 'ennek a szónak a jelentése, aki ráadásul lengyel, azaz 'polka' is. Lassan kezdjük megérteni e pár sor értelmét, hiszen azt is csak újabban tudjuk, hogy a 'porcogós' annyit jelent, hogy 'kuncogós'. Egy Pázmány-hely kapcsán jött erre rá Hargittay Emil (*Filológia, eszmetörténet és retorika Pázmány Péter életművébe*n. Bp. 2009. 176).

A lengyel és magyar irodalmi kapcsolatok története a tanulmányokban a 30 évig Németországban élő és alkotó Szenci Molnár Albert kapcsán érdekesen tágul ki a németországi perspektívával. Az ő munkássága köré csoportosítható tanulmányok eddig felfedezetlen latin nyelvű alkalmi költeményeit mutatják be. Közülük különösen érdekes, hogy 1608-ban a legnevesebb marburgi professzorok (Johannes Hartmann, a két Goclenius, Hermann Vultejus, Raphael Eglinus, Johann Combach és Georgius Schönfeld) társaságában jelent meg köszöntő verse Marburgban 1608-ban annak a lengyel Jan Turnowski, frissen doktorált tudós teológusnak a tiszteletére, akinél Thorunban több mint másfél évtizeddel később, 1624-ben több napot töltött. Gömöritől azt is megtudhatja az olvasó, hogy Turnovius éppen 1624-ben „a Maciej Rybinski fordította zsoltáros könyvet újította fel, francia melódiákra alkalmazva, argumentumokkal." (124.) Tehát ő is sokat tett a francia melódiákra énekelhető lengyel zsoltárok elterjedéséért, és ilyen tekintetben rokonlélek volt Szenci Molnár Alberttel. Hogyha Molnár ottjártakor már készen volt e kötet, Molnár biztosan kapott belőle, hogyha pedig csak akkor készült, mindenképpen beszédtéma lehetett kettejük találkozásakor, és a könyvajándékozás akkor későbbre valószínűsíthető. Mindenesetre az biztos, hogy a két régi barát 1624-ben közvetítő szerepet vállalt az akkor már Hágába száműzött pfalzi udvar és az

erdélyi fejedelem kapcsolatfelvételében is. Az újonnan felfedezett, Turnovius tiszteletére készített versantológia egyébként Londonban, a British Libraryben maradt fenn egy kolligátumkötetben. Molnár Albert kapcsán is így jutunk el Angliába, a tanulmánykötet Lengyelország melletti, másik fontos forrásvidékére.

Az angol–magyar kapcsolatok történetével több írás foglalkozik az Erzsébet királynő korabeli Angliában élő Budai Parmenius Istvántól az angolbarát erdélyi Kaposi Sámuelig. Tagadhatatlan, hogy a 15−17. században a török magyarországi jelenléte miatt fordult külföld és a távoli Anglia érdeklődése és figyelme felénk. Gömöri György olyan imádságformulát fedezett fel és közölt 1566-ból, amelyet Matthew Parker imádkoztatott angol híveivel a töröktől sújtott magyarok megsegítésére. S a száz évvel későbbi angliai Zrínyi-recepció tekintetében is tud újat mondani az angol kiadványok holland és német forrásainak a feltárásával.

Több dolgozatában az új filológiai adatok, vagy összefüggések felismerése és bemutatása általában csak kiindulópontul szolgál, a főkérdés, ami foglalkoztatja az, hogy miképpen illeszkedtek be honfitársaink egy-egy idegen ország res publica litterariájába. Jó példa erre az a már említett Budai Parmenius István, akinek *De navigatione* című műve az angol utazási antológiák szerves részeként több kiadást is megért. Arról is értesülünk, hogy miként vált Bánffihunyadi János az angliai kémikusok vezéralakjává a skót–lengyel származású John Jonston *Naturae constantia* című művében (Amsterdam 1632, 1634). Remek áttekintést kapunk a 17. században Angliában letelepedett magyar tanáremberekről is. Közülük kétségtelenül a leghíresebb Jászberényi P. Pál volt, a Zrínyi Miklós halálát gyászoló antológia szerkesztője. Az ő halálának idejét is sikerült források alapján tisztázni (1669. május–júniusa), de értesülhetünk Samarjai Sámuel, Almási Péter kinti pedagógiai pályafutásáról is, továbbá Mezőlaki Jánosról, aki két évtizedig élt Angliában és a kensingtoni iskola latintanárának, Tolnai Mihálynak működéséről. Pályájuk alakulását Gömöri könyvdedikációk, albumbejegyzések, vagy működési engedélyük felkutatásával tudja szinte hónapra, napra pontosítani. Külön köszönet illeti azért is, hogy olyan forráscsoportot is bevont kutatásaiba, mint a londoni francia egyház régi számadáskönyvei, amelyekbe híven bejegyezték, hogy ki mikor kapott segélyt, és a kérelmezők között több magyar is akadt.

A másik, Gömöri György szemében méltán különösen értékes és érdekes források az „album amicorum"-ok. Külön tanulmányt szentelt ennek az utóbbi időben az érdeklődés homlokterébe került műfajnak. Ezeknek a polyglott idézetekkel, bölcs mondásokkal teli, sokszor képekkel, címerekkel, néha kottákkal is színesített kis köteteknek a feldolgozása sok munkát jelent a filológusoknak, ugyanakkor mind a bejegyzők, mind a tulajdonosok szempontjából rengeteg információval szolgálnak. Érdekes Gömöri György megfigyelése, hogy peregrinusaink, akik mások albumába írtak, a Bocskai szabadságharc után kezdtek el nagyobb számban magyar bejegyzéseket írni a címzetteknek. A magyar öntudat ettől fogva erősebben munkált honfitársainkban, illetve a külföldiek is a Bocskai-felkelés hatására mutattak különösebb érdeklődést a magyarok ügye iránt.

Az „Oldenburg, Lubieniecki meg a »tudós erdélyiek«" című tanulmányban Gömöri György Henry Oldenburg levelezésének áttanulmányozásából jut el érdekes összefüggésekre, és tisztáz olyan kérdéseket, amelyek e hatalmas levelezés kiadói számára megmagyarázhatatlanok voltak. A tanulmányból megtudható, hogy az egyébként német származású, Londonban élő Oldenburg, a Royal Society első titkára milyen erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy legyen az angol akadémiának informátora a magyarországi és erdélyi bányákra és melegforrásokra vonatkozóan. A magyar Jászberényi P. Pál segítségével került kapcsolatba az üstököskutató Stanisław Lubienieckivel, aki lengyel ariánus lévén, száműzetésben Hamburgban élt. Ott állította össze *Theatrum Cometicum*át 1666 és 1668 között, és adta ki Amsterdamban. Ebben igyekezett összegyűjteni minden információt az Európában látott üstökösök tekintetében. Amsterdamban e könyv megjelenésén – mint curator – érdekes módon az erdélyi szász unitárius, Adam Franck

fáradozott. A londoni Society végül is az Európa-utazó Edward Browne-tól kapta meg az adatokat a magyarországi és erdélyi kőzetek, bányák és források tekintetében.

A tanulmányok – minthogy szerzőjük költőember is – lendületes, olvasmányos stílusban íródtak, és olyan érdekes és új összefüggésekre irányítják rá figyelmünket, amelyek által közelebb jutunk múltunk jobb megismeréséhez és az igazsághoz.

P. VÁSÁRHELYI JUDIT

„Látjátok feleim…" Magyar nyelvemlékek a kezdetektől a 16. század elejéig. Szerk.: MADAS Edit. Bp. 2009. Országos Széchényi Könyvtár, 400 l.

Az elmúlt években az Országos Széchényi Könyvtár több nagyszabású kiállítást is rendezett, egyfelől országos alkalmakhoz kapcsolódva, másfelől önálló elképzelések alapján. A hazai kultúrát képviselő intézmények egyik legfontosabbjaként bemutatóihoz azokra a környező nemzeti gyűjteményekre is támaszkodott, amelyek tulajdonosai, létrehozói egykor a magyarsággal közös vagy részben közös történelmi-civilizációs egységet alkottak, másképpen: amelyekkel a magyarság művelődési érintkezésben volt. A 2009 októberének végén nyílt új kiállítás azonban elsősorban nem a határokon túl terjedő kapcsolatok, hatások és érintkezések vonalán haladt, éppen ellenkezőleg: a Magyar Nyelv éve programsorozat részeként a magyar nyelvű írásbeliség első ötszáz éves emlékeit mutatta be az összegzés szándékával, olyan gazdagságban és változatosságban, amire eddig még nem volt példa a hazai művelődés történetében. A fennmaradt magyar nyelvemlékek teljességre törekvő, rendszeres bemutatására itt került sor először. Ennek ellenére a megnyitóra elkészült reprezentatív tárlatvezető előszavából mintha az érződne, hogy a rendezők aggódtak kissé egy ilyen jellegű vállalkozással szemben támasztott érdeklődés mértéke miatt – úgy tűnik azonban, kellemesen csalódniuk kellett. Októbertől február végéig 11 500-an váltottak jegyet – a kedvezményes látogatási jogosultsággal rendelkezők mellett –, s ami igen bíztató és megnyugtató: az ország távoli településeiből is szervezetten érkeztek kíváncsi diákok tanári kísérettel a megtekintésére. Mellettük természetesen az egyéni fogékonyság is folyamatos és jelentős volt, amit az is alátámaszt, hogy a nagyvonalúan és magas szinten illusztrált katalógus, amely 1000 példányban jelent meg, teljesen elfogyott, második kiadása megjelenés előtt áll; ez a szokatlan tény önmagában mutatja a kísérlet eredményességét. S bár a kiállítás nagyjából e sorok írásával egy időben bezárt ugyan, de ki lehet jelenteni, hogy a Madas Edit által szerkesztett kötetet még sokáig e témakör egyik igen fontos forrásaként használják majd a kutatók és a laikusok. A rendezvény tárgyi valósága mellett az emlékév eseményeihez kapcsolódva az Országos Széchényi Könyvtár honlapján a Nyugat-évforduló linkjéhez hasonlóan feltűnt egy virtuális Nyelvemlék kapcsolódási pont is, amely tudományos és ismeretterjesztő jelleggel áll a tudni vágyó felhasználók rendelkezésére. Létrehozásához a helyt adó intézményen kívül többek között hozzájárult az MTA Nyelvtudományi Intézete, valamint szakmai segítségükkel a tudományegyetemek nyelvészeti tanszékei is. E honlapnak a már közreadott gazdag, a kiadásokat, illetve a szakirodalmat egyaránt tartalmazó, elektronikus és multimédiás anyaga mellett további céljai között szerepel az is, hogy fokozatosan hozzáférhetővé tegye digitális változatban az összes nyelvemlék (illetve nyelvemléket tartalmazó kódex) teljes szövegét. Az alkalomhoz kapcsolódó maradandó eredmények közé tartozik még az Apor-kódex teljes restaurálása, Tóth Zsuzsanna munkája.

Az igen gazdag fotóanyaggal kiegészített, szép kiállítású vezető, amelynek képeit Hapák József készítette, szerkezetileg két részből áll. Az első felében a nyelvemlékeket különféle látószögből tárgyaló tanulmányok olvashatók német összefoglalókkal, ezt követően a második rész a tulajdonképpeni katalógus: a kiállítás három termének rendjében sorakoznak a nyelvemlékekre vonatkozó egyedi és speciális ismere-